

дацій для адвокатів-захисників у кримінальних справах з метою підвищення ефективності їх участі у невідкладних слідчих діях.

Ключові слова: невідкладні слідчі дії, адвокат-захисник, тактика професійного захисту, тактичний прийом, захисна ситуація.

Анотація

Войтович И. И. Отдельные вопросы тактики защиты во время проведения неотложных следственных действий. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы целесообразности разработки тактических рекомендаций для защитников по уголовным делам с целью повышения эффективности их участия в неотложных следственных действиях.

Ключевые слова: неотложные следственные действия, адвокат-защитник, тактика профессиональной защиты, тактический прием, защитительная ситуация.

Summary

Vojtovich I. I. Several issues of defense tactics during urgent investigative proceedings. — Article.

In the article the expedience of elaboration of specific tactical recommendations for defense counsels in criminal cases is considered for the purpose of increase of efficiency of their participation in urgent investigative proceedings.

Keywords: urgent investigative proceedings, defense counsel, tactics of professional defense, tactical method, defense situation.

УДК 343.10

О. П. Ващук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАПАДІВ НА ІНКАСАТОРІВ

Розслідування нападів на інкасаторів зазвичай проводиться на тлі емоційно загостреного відношення до цих злочинів громадськості, аналогічного тому, яке виникає у випадках вбивств, тому що і там і тут відбувається грубе посягання на вищі блага людини — її життя і здоров'я, в даному випадку заради корисливої мети злочинного заволодіння чужим майном. Такий фон відбивається на виконанні обов'язків осіб, які ведуть розслідування, на ставленні до своєї ролі свідків і особливо інкасаторів, на силі хитрувань і завзятості винних, які прагнуть до того, щоб уникнути суворого законного покарання. Це не можна не враховувати при проведенні кожної окремої слідчої дії.

При розслідуванні нападів на інкасаторів — злочинів, які супроводжуються небезпечним нападом на інкасаторів головним чином на відкритій місцевості (іноді в приміщенні або на транспорті), велику роль відіграє *огляд місця події*. На жаль, на практиці воно явно недооцінюється. Причина полягає в помилковій думці, що на місці події нічого істотного не залишається, тому що злочин відбувається дуже швидко, на маленькому просторі та дії злочинців не складні за своїм характером [1, 237].

Важливою особливістю огляду місця події у справах про напади на інкасаторів є те, що до участі в цій слідчій дії доцільно залучити потерпілих.

Якщо інкасатори за станом здоров'я не можуть брати участь в огляді, то слід отримати від них необхідні відомості за місцем їх знаходження (вдома або в лікарні). Огляд доцільно починати з безпосереднього місця нападу, якщо напад здійснений на відкритій місцевості. Якщо злочин скоєно в приміщенні, автомобілі, то вихідна точка і спосіб огляду зазвичай змінюються (від периферії до центру).

У місці нападу можуть бути виявлені сліди ніг, кинуті або загублені знаряддя злочину, стріляні гільзи, залишені злочинцями, частини їх одягу або інші предмети [2, 358]. Після огляду місця нападу необхідно розширювати зону огляду і обстежити прилеглі ділянки місцевості. При огляді необхідно вжити заходів до виявлення і вилучення всіх слідів, залишених на місці події та прилеглій до нього території; різних предметів та їх частин, що належать злочинцям; до встановлення інших речових доказів, що свідчать про факт перебування злочинців на місці події, слідів, що залишилися на них самих, на їх одязі, знаряддях злочину і на використовуваних ними транспортних засобах (бруд, глина, фарба, листя, насіння рослин); до виявлення обставин, що підтверджують (або спростовують) пояснення інкасаторів, характерних для нападу або для їх інсценування (відсутність слідів кількох осіб, слідів боротьби); до фіксації місця події та виявлених на ньому слідів за допомогою фотозйомки, планів, схем, виготовлення зліпків.

Огляд місця події проводиться по загальних тактичних правилах, розроблених криміналістикою. Деякі особливості обумовлюються конкретним місцем і способом нападу. Так, на відкритій місцевості повинні бути оглянуті шляхи приходу і відходу злочинців з місця події. Оскільки напад на інкасаторів на відкритій місцевості часто відбувається з засідки, необхідно ретельно оглянути ті місця, де злочинці могли укриватися перед нападом. Перебуваючи в засідці, злочинці поводяться менш обережно, залишають сліди і деякі предмети.

На місці події нерідко можна знайти сліди пальців рук, котрі дозволяють судити про кількість співучасників нападу [3, 108]. Якщо виявлені сліди рук, які, судячи з розмірів та типів капілярних вузлів, можуть належати різним особам, слід за допомогою фахівця-криміналіста перевірити, чи не залишені вони інкасаторами або тими, хто має до неї правомірний доступ. Це правило застосовується і до випадків виявлення на місці події слідів ніг, плям крові або слини, недопалків різних марок сигарет, волокон тканини, волосся та інших мікрооб'єктів, за якими фахівець-криміналіст (часом тут же на місці події) може встановити, одному чи різним особам належать ці сліди.

Якщо на місці події виявляються недопалки різних марок сигарет або відрізняються між собою по наявності (відсутності) фільтра, то можна зробити висновок, що на місці події діяла група осіб. При цьому слід звернути увагу на особливості прикусу сигарети (фільтра), своєрідність манер їх гасіння (наприклад, одні викидають недопалок, не погасивши його, інші гасять ногою, треті об який-небудь предмет, наприклад, підошву взуття). Недопалки вилучаються

і спрямовуються на судово-медичну експертизу як речові докази для вирішення питання, чи залишена на них слина одним або різними особами [4, 401].

В ході огляду місця події слідчий повинен ретельно дослідити безпосереднє місце, де зберігалися викрадені грошові кошти та інші матеріальні цінності, бо саме там з більшою ймовірністю можна виявити різні сліди. Важливо звернути увагу на сліди пересування, перенесення будь-яких важких предметів, які неможливо пересунути або перенести одній людині без допомоги іншого, на значний об'єм або вагу викраденого майна і сліди використання автотранспорту. Все це, як правило, є підтвердженням факту нападу групою осіб.

Злочинці є джерелами таких мікрооб'єктів, як волокна тканини від їхнього одягу, волосся, кров, слина, відкладення поту та інших виділень біологічного походження. Ці мікрооб'єкти можуть залишатися при подоланні перешкод, на землі і предметах, до яких торкалися злочинці, на покинутих або забутих ними речах і знаряддях злочину. Від знарядь злочину можуть відокремлюватися частинки металу і сплавів, фарби і інших покриттів (наприклад, іржі), які переходять і нерідко на самих злочинців [5, 124]. Місце злочину автомобіля, якщо саме це мало місце, основний осередок комплексу мікрооб'єктів, але не єдиний: у більшості випадків нападники неминуче контактують з інкасаторами, нерідко між ними відбувається боротьба, яка закономірно призводить до утворення мікрооб'єктів на жертві і на нападниках. Тобто тактика і техніка пошуку, виявлення та вилучення мікрооб'єктів обумовлені, перш за все, їх специфікою: вони малі, слабо видимі чи невидимі неозброєним оком, різноманітні за природою, можуть бути з неосторожності знищені або загублені, у зв'язку з цим до участі в огляді місця події доцільно залучати кваліфікованого фахівця-криміналіста.

Якщо при нападі також було застосовано вогнепальну зброю, необхідно шукати гільзи, кулі, дріб, пижі і предмети, на яких можуть залишитися сліди її застосування. По кулях і гільзах визначається вид, система і калібр зброї, з якої стріляли, а також з одного або з різних видів зброї здійснювалася стрільнина. Вилучення з місця події названих об'єктів дозволяє надалі розшукати та ідентифікувати зброю, вилучену в осіб, підозрюваних у скоєнні нападу [6, 506].

При огляді місця події у справах про напади на інкасаторів не можна обмежуватися лише дослідженням місця нападу, треба дослідити і підходи до нього. Речові докази, що мають важливе значення для справи, нерідко виявляються на значній відстані від місця, де був скоєний напад. Це обумовлює необхідність ретельного огляду приміщень та ділянок місцевості, котрі не є місцем події. Сюди відносяться будинки, що знаходяться в безпосередній близькості від місця скоєння злочину. У цих місцях, здійснюючи спостереження і вичікуючи зручного моменту для здійснення нападу на інкасаторів, злочинці можуть залишити різноманітні сліди свого перебування. Найчастіше, тікаючи з місця події, нападники кидають на прилеглій до нього місцевості знаряддя нападу або викрадені цінності, котрі не цікавлять їх. В окремих випадках вони ховають награбоване поблизу місця нападу, припускаючи забрати його після закінчення певного часу, в більш зручний момент. При

виявленні подібних схованок необхідно організувати засідку з метою затримання злочинців на гарячому.

Допит інкасаторів проводиться негайно після огляду місця події. Допит потерпілих відкладається у випадках поганого стану здоров'я інкасаторів. Тактичні особливості допиту інкасаторів по справах про напади визначаються низкою чинників, до яких, насамперед, відносяться: конкретна слідча ситуація, наявність у потерпілих даних про злочинців, наявність або відсутність віктимної поведінки інкасаторів.

Якщо на місце події виїжджає слідчо-оперативна група, є можливість проводити допит потерпілого одночасно з оглядом місця події. Якщо кримінальну справу вже порушено, отримані в ході допиту відомості повинні бути негайно передані слідчому і співробітникам, котрі проводять оперативно-розшукові заходи. Іноді навіть незначне зволікання з виробництвом допиту негативно позначається на результатах розслідування, наприклад, на інкасаторів в цей момент негативно впливають з боку підозрюваних. У випадках, коли допитуваний з яких-небудь причин не може відповісти на поставлені питання, необхідно з'ясувати, чи не піддавався він впливу (підкупу, шантажу, загрози) з боку злочинців або інших осіб з метою зміни показань у справі, не підозрює він кого-небудь у скоєнні нападу, а якщо так, то на чому ґрунтуються його підозри [7, 602].

Слід мати на увазі, що повнота і правдивість свідчень потерпілих багато в чому залежать від ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів, що спричиняють можливу неточність сприйняття обставин нападу, характеру дій: несподіванність і швидкоплинність події; емоційний стан, пережитий інкасаторами у процесі злочину; недостатня освітленість, чутність в момент нападу; вплив на інкасаторів з боку нападників і боязнь помсти з їх сторони; характер і ступінь заподіяної шкоди здоров'ю та ін. Коли при нападі здоров'ю інкасаторів заподіяна значна шкода, нанесені тяжкі тілесні ушкодження, які можуть спричинити їх смерть, після надання їм невідкладної медичної допомоги, з дозволу і в присутності лікаря інкасаторів треба негайно допитати або обмежитися короткою бесідою по найбільш цікавими для слідства питанням, результати якої оформляються протоколом за підписом слідчого і в присутності лікаря, а краще додатково фіксуються на відео-або звукозаписну апаратуру.

Якщо ж від інкасаторів жодних відомостей отримати не представилося можливим, то слід допитати медичних працівників, що надали їм невідкладну допомогу, з'ясувати у них (по можливості дослівно), про що вони говорили. Однак особа, яка отримала ушкодження черепа, що зазвичай веде до втрати пам'яті (амнезії), прийшовши до тями і, відповідаючи на питання про нападників, може надати свідчення, що не відповідають дійсності (наприклад, назвати імена своїх рідних чи знайомих, які не мали ніякого відношення до розслідуваного нападу) [8, 286]. Це обумовлено тим, що при пошкодженні мозку у людини в момент повернення свідомості спливають окремі образи найбільш знайомих йому людей, імена або прізвища яких він і вимовляє вголос, не віддаючи собі в цьому звіту.

Допит свідків. Свідків можна розділити на дві великі групи: особи, що дають правдиві показання, і особи, що дають неправдиві свідчення [9, 193].

До першої групи належать: незацікавлені в результаті справи свідки злочину; громадяни або співробітники міліції, які затримали злочинців, працівники медичних установ, куди були доставлені інкасатори; особи, чия робота або звичайне проведення часу пов'язані з перебуванням в районі скоєння нападу або на шляху руху злочинців — пенсіонери і домогосподарки, які проводять багато часу у дворі з дітьми або з собаками, двірники, продавці розташованих поблизу кіосків, магазинів. Нерідко вдається від них отримати цінні відомості про кількість та прикмети злочинців і про те, чому свідок запідозрив їх у причетності до скоєння саме цього нападу.

До другої групи свідків відносяться: родичі, друзі підозрюваних, не зацікавлені у встановленні істини у справі, а також деякі близькі інкасаторів, що відрізняються віктимною поведінкою. Тактичні особливості допиту свідків першої групи практично не відрізняються від допиту сумлінних потерпілих і великих труднощів не представляють.

Тактика допиту свідків другої групи має свою специфіку. Перш за все, слідчий повинен з'ясувати мотиви неправдивих показань. Ними можуть бути боязнь помсти з боку злочинців та інших осіб, прагнення приховати непорядні вчинки інкасаторів, прагнення вигородити підозрюваних, небажання виступати в ролі свідка. Слідчий в подібних ситуаціях застосовує ряд тактичних прийомів. Найбільш ефективними з них є: вплив на позитивні сторони особистості допитуваного, роз'яснення шкідливих наслідків дачі неправдивих показань, використання суперечностей між інтересами допитуваного та іншими учасниками кримінального процесу, пред'явлення доказів, що спростовують свідчення свідка [10, 801].

Огляд одягу й огляд інкасаторів і нападників. У ході здійснення нападів інкасатор часто знаходиться в безпосередньому контакті зі злочинцями, і в результаті цього мікрОВОлокна одягу останнього можуть потрапити на одяг інкасаторів і навпаки. Крім того, на одязі можуть залишитися сліди розрізу, розриву, які необхідно зафіксувати.

Огляд проводиться при хорошому освітленні з використанням лупи з великим збільшенням і підсвічуванням, а також пилососів зі спеціальною насадкою. При цьому фіксується вид, форма і розподіл усіх слідів, виявлених на тілі (подряпини, синці, поранення, сліди фарби, бруду). В огляді бере участь судово-медичний експерт, лікар або більш вузький фахівець.

При огляді головних уборів, одягу, взуття злочинців слід звернути увагу на сліди, що свідчать про причетність їх власників до розслідуваного нападу. Наприклад, пошкодження на одязі, відсутність будь-яких її частин; плями крові, фарби (в зіставленні з аналогічними показаннями інкасаторів або свідків) можуть служити додатковим доказом причетності підозрюваних до скоєного нападу на інкасаторів. При цьому виявлення подібних ознак, на одязі кількох підозрюваних свідчить про співучасть у злочині. Одяг необхідно оглядати ще й тому, що на якому-небудь з підозрюваних може бути надітий чужий одяг. Це

служить важливим доказом у справі. Якщо ж у момент затримання не було зафіксовано в протоколі наявності у підозрюваних зазначених речей або предметів, то найважливіші речові докази втрачають своє значення, а то й зовсім втрачаються, оскільки затримані знищують ці предмети або наявні на них сліди або обмінюються одягом і взуттям з особами, які перебувають разом з ними в кімнаті, після їх доставлення до міліції чи ізоляторі тимчасового утримання [11, 805].

Якщо ж у слідчого є припущення, що в процесі здійснення нападу на тілі нападників залишилися які-небудь ушкодження, з метою їх встановлення необхідно піддати слідчому огляду зазначених осіб. Слідчий огляд може дати відповіді на питання, пов'язані з наявністю на тілі особи особливих прикмет, часток тих чи інших речовин, які підозрюваний міг унести або принести на місце події. Для з'ясування причини, давності заподіяння або придбання анатомічних чи фізіологічних аномалій на тілі нападників останні піддаються судово-медичному огляду фахівцем. У тому випадку, якщо будуть виявлені особливі прикмети, тілесні пошкодження або аномалії на тілі посвідченої особи, їх доцільно не тільки відобразити в протоколі цієї слідчої дії, а й сфотографувати, оскільки до моменту розгляду справи в суді вони можуть зникнути. Нагадаємо, що час і обставини появи цих пошкоджень повинні бути детально висвітлені в протоколах допиту оглянутих осіб.

Допит підозрюваного (обвинуваченого). Тактика допиту залежить від наявності у слідчого доказів і сформованої конкретної ситуації по справі. Зазвичай допит починається з припущення про вчинений злочин, а при необхідності пред'являються наявні докази. У конфліктній ситуації застосовується ряд тактичних прийомів допиту підозрюваного, психологічного і логічного впливу на допитуваного. Велике, іноді вирішальне значення для ефективного використання тактичних прийомів має оптимальний маневр доказової і орієнтуючої інформації.

Пред'явлення для впізнання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, а також предметів, вилучених у неї при обшуку, якщо потерпілий не може упізнати злочинця, а підозрюваний визнає свою провину і стверджує, що може впізнати потерпілого, то останнього слід пред'явити підозрюваному для упізнання.

Впізнання підозрюваних найчастіше проводиться за окремими ознаками зовнішності і в загальному вигляді (образу). У деяких випадках злочинці можуть бути упізнані за їх динамічних властивостей: особливості голосу, ходи, промови.

У процесі пред'явлення для впізнання підозрюваного доцільно використовувати крім описаних в літературі тактичних прийомів і ті, які вироблені саме слідчою практикою.

До них відносяться:

- 1) попереднє ознайомлення інкасаторів, свідків або очевидців з раніше даними ними показаннями з метою «оживлення» в їх пам'яті всіх обставин події. Особливо це доцільно робити, коли з моменту вчинення злочину до виробництва цієї слідчої дії пройшло багато часу;

2) виключення психологічного впливу нападників на потерпілих шляхом усунення можливості їх безконтрольного спілкування. Цей тактичний прийом доцільно застосовувати в тих випадках, коли впізнаючий відчуває невпевненість;

3) залучення до виробництва цієї слідчої дії оперативного працівника або дільничного інспектора міліції для спостереження за реакцією і поведінкою впізнаваного, а також фахівця-криміналіста для сприяння фіксації ходу і результатів впізнання [12, 318].

При неможливості пред'явлення особи слідчі іноді проводять впізнання по фотографіях. Поширеним видом розглянутої слідчої дії є пред'явлення для впізнання викраденого майна, використовуваного і вилученого у злочинців вогнепальної чи холодної зброї, а також інших знарядь злочину.

Отже, для ефективного розкриття нападів на інкасаторів при розслідуванні доцільно використовувати розробку тактичних операцій (комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів) та застосовувати її на практиці. Важливе значення для розслідування нападів на інкасаторів грають криміналістичні рекомендації щодо проведення різних видів слідчих дій, докази і добута інформація при проведенні першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Необхідно відмітити, що основні першочергові слідчі дії це: огляд місця події; слідчий огляд; допит підозрюваного і обвинуваченого, потерпілого і свідка; пред'явлення для впізнання підозрюваних.

Література

1. Шепитько В. Ю. Криміналістика. Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений : учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / В. Ю. Шепитько. — Х. : Одиссей, 2001. — 528 с.
2. Филиппова А. Г. Криміналістика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Спарк, 2005. — 750 с.
3. Тищенко В. В. Справи про корисливо-насильницькі злочини: деякі методи встановлення злочинця // Вісник прокуратури. — 2003. — № 2. — С. 104–107.
4. Салтвевский М. В. Криміналістика (в современном издании) : учебник / М. В. Салтвевский. — К. : Кондор, 2005. — 588 с.
5. Образцова В. А. Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. — М. : Юрист 1995. — 592 с.
6. Криміналістика : учеб. для вузов / отв. ред. Н. П. Яблоков. — М. : БЕК, 1995. — 708 с.
7. Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. — М. : Юрист, 1997. — 760 с. : ил.
8. Криміналістика : підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтвевський, П. Ю. Тимошенко ; за ред. П. Д. Біленчука. — К. : АТІКА, 1998. — 416 с. : іл.
9. Белкин Р. С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы: от теории — к практике / Р. С. Белкин. — М. : Юрид. лит., 1988. — 480 с.
10. Криміналістика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. — М. : Изд. группа НОРМА — ИНФРА М, 2000. — 990 с.
11. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. — Х. : Основа, 2003. — 368 с.
12. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель [та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепитька. — К. : Ін Юре, 2001. — 684 с.

Анотація

Ващук О. П. Особливості проведення окремих слідчих дій при розслідуванні нападів на інкасаторів. — Стаття.

Стаття присвячена актуальній темі — визначенню та проведенню окремих слідчих дій при розслідуванні нападів на інкасаторів. Автором запропоновані варіанти проведення першочергових слідчих дій, таких як огляд, огляд місця події, допит підозрюваного і обвинуваченого, потерпілого і свідка, сформульовані криміналістичні рекомендації щодо проведення різних видів слідчого огляду, розроблений предмет допиту певних осіб.

Ключові слова: інкасатор, слідча дія, огляд місця події, допит.

Аннотация

Ващук А. П. Особенности проведения отдельных следственных действий при расследовании нападений на инкасаторов. — Статья.

Статья посвящена актуальной теме — определению и проведению отдельных следственных действий при расследовании нападений на инкасаторов. Автором предложены варианты проведения первоочередных следственных действий, таких как осмотр, осмотр места происшествия, допрос подозреваемого и обвиняемого, потерпевшего и свидетеля, сформулированы криминалистические рекомендации по проведению различных видов следственного осмотра, разработан предмет допроса определенных лиц.

Ключевые слова: инкасатор, следственное действие, осмотр места происшествия, допрос.

Summary

Vaschuk O. P. Features a separate investigation in the investigation of attacks on the collectors. — Article.

Article is devoted to topical issue — the determination and conduct of the investigation when investigating attacks on the collectors. The author of the proposed options for the primary investigative actions such as scene examination, review, interview suspects and accused, victim and witness criminological formulated recommendations for various types of investigative reviews, developed interrogation subject to certain persons.

Keywords: animal, investigative action, review the scene, questioning.

УДК 34.03:(342/347)(477)

О. Осадчая

О ЗАКРЕПЛЕНИИ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

Для дальнейшего развития процессуальной ответственности весьма актуален вопрос о законодательном закреплении мер процессуальной ответственности в различных процессуальных актах. Предложения на этот счет уже высказывались учеными в рамках отраслевых наук. Среди них С. Н. Братусь, И. М. Зайцев, В. В. Бутнев, П. С. Элькин, Г. Н. Ветрова, З. Ф. Коврига, М. К. Треушников, Д. Д. Луспеник, С. В. Васильев, Е. Г. Лукьянова, М. И. Козюбра и др.

Цель данной статьи — обосновать развитие системы мер процессуальной ответственности и наметить необходимые направления совершенствования процессуального законодательства Украины.

Развитие законодательного закрепления процессуальной ответственности, по нашему мнению, должно осуществляться в следующих направлениях: во-первых, изменения должны коснуться законодательных конструкций, закрепля-